

PRO ȘI CONTRA GLOBALIZĂRII

CRISTIAN-ION POPA*

Abstract. *This article argues, based mainly on the works of American economist Joseph E. Stiglitz, that globalization – understood as an accelerated growth of free flows of goods and services, capital and technology, people and knowledge across national boundaries – can be beneficial for all, if it produces sustainable economic growth that national governments can then redistribute in a fair way. In contrast, anti-globalization (or de-globalization), which promises physical and political (fiscal) protectionist walls, can be harmful to all, undermining economic growth and worsening the situation of the poor in both the West and the East.*

Keywords: *globalization, anti-globalization, liberalism, protectionism, winners, losers, discontents, left-behinders, Trump, Stiglitz.*

Introducere

Acest articol argumentează, bazându-se în principal pe lucrările mai vechi și mai noi ale economistului american, laureat al premiului Nobel Joseph E. Stiglitz¹, că *globalizarea* – înțeleasă în primul rând ca o creștere a fluxurilor libere de bunuri și servicii, capitaluri și tehnologii, oameni și cunoaștere peste granițele statelor naționale – *poate fi benefică pentru toți*, dacă produce creștere economică durabilă pe care guvernele naționale să o redistribuie apoi într-un mod echitabil. Prin contrast, curentul actual *anti-globalizare* (sau *de-globalizare*), care promite *ziduri protecționiste*, fizice și politice (fiscale) naționale, *poate fi dăunător pentru toți*, subminând creșterea economică și înrăutățind situația săracilor atât în Vest, cât și în Est.

Subsecvent, *privatizarea* întreprinderilor de stat monopoliste din fostele societăți comuniste a fost și este dezirabilă, dacă devin astfel mai eficiente, oferind

* CS II Dr., secretar științific al Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion. I. C. Brătianu” al Academiei Române.

¹ Joseph Eugene Stiglitz este unul dintre cei mai cunoscuți economiști americani, profesor la Universitatea Columbia, laureat al premiului Nobel în științe economice în 2001. A fost președinte al Consiliului consilierilor economici (1995-1997) în timpul președintelui SUA William Jefferson Clinton, vicepreședinte și economist-șef al Băncii Mondiale (1997-2000). După criteriul citărilor academice, Stiglitz este al patrulea cel mai influent economist din lume (în 2013), iar revista *Time* îl situa în 2011 printre cei 100 cei mai influenți oameni din lume.

consumatorilor bunuri și servicii abundente la prețuri mai mici. Acest rezultat poate fi obținut însă numai în condițiile unor piețe competitive. Este dezvoltată aici o filosofie neokeynesiană bazată pe complementaritatea și parteneriatul între piețe și guverne în căutarea bunăstării generale. Dacă piețele libere pot produce creșterea economică, guvernelor democratice le rămân alte atribuții importante. „Inegalitatea, șomajul, poluarea: toate acestea sunt probleme în care guvernul trebuie să aibă un rol important” – argumentează Stiglitz în lucrarea sa celebră, tradusă în peste 40 de limbi, *Globalizarea și nemulțumirile sale*².

Pe de altă parte, „atacurile barbare” de la 11 septembrie 2001 au relevat în mod tragic nevoia comunității globale de reguli larg împărțite. „Aceste reguli trebuie să fie – și să fie văzute ca fiind – echitabile și juste, atât pentru săraci, cât și pentru cei puternici, trebuie să reflecte un sens elementar al decenței și justiției sociale”³.

În întregul său demers, Stiglitz relevă caracterul ireductibil polimorf și multi-dimensional al globalizării. Transferul de capitaluri și de tehnologii din Occident a condus la creșterea economică și a nivelului de trai în multe țări din Orient. Dacă unii (neo-)marxiști din Vest și din Est pot privi drept „exploatare-a-omului-de-către om” „job-urile oferite de Nike, de exemplu, „pentru mulți oameni din lumea în curs de dezvoltare munca într-o fabrică este o alegere mult mai bună decât cultivarea orezului”⁴. Iar ONG-uri influente din societatea civilă globală au obținut „iertarea de datorii” (*debt forgiveness*) și ajutoare substanțiale pentru multe țări sărace din lume. În Africa, însă, nici eliberarea colonială, nici „socialismul african” care a urmat, nici ajutoarele occidentale nu au produs beneficii suficiente pentru majoritatea locuitorilor săi.

Potrivit datelor recente oferite de Banca Mondială, a cărei deviză îndrăzneată este „*Working for a World Free of Poverty*”, sărăcia extremă a scăzut în ultimele decenii. Numărul celor care trăiesc cu 1,90 \$ sau mai puțin pe zi a scăzut de la 1,9 miliarde în 1990 la aproximativ 736 milioane în 2015, majoritatea lor trăind în zonele rurale, mai ales în Africa Sub-Sahariană⁵.

Pentru a completa tabloul globalității, există și alte organizații mondiale inter-statale sau ale societății civile, dedicate unor obiective globale: Organizația Națiunilor Unite, fondată în 1945 și dedicată menținerii păcii în lume, respectării dreptului omului și a dreptului internațional; Organizația Internațională a Muncii, înființată încă în 1919, care promovează pretutindeni justiția socială și „munca decentă”; Organizația Mondială a Sănătății, preocupată de îmbunătățirea stării de sănătate, mai ales în țările sărace; Crucea Roșie Internațională ș.a. Lucrarea se concentrează însă, și în mod critic, asupra a două instituții care joacă un rol important în procesul globalizării: Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială, care s-au aflat în centrul evoluțiilor economice din ultimele decenii – tranziția

² Joseph E. Stiglitz, *Globalization and its Discontents*, W. W. Norton & Company, New York, London, 2002, p. xiii. Pentru o prezentare sintetică a acestei lucrări, vezi și *Enciclopedia operelor fundamentale ale filosofiei politice. Contemporanii: 2000-2017*, coordonatori: Cristian-Ion Popa, Henrieta Șerban, București, Editura ISPRI „Ion I. C. Brătianu”, 2017, pp. 70-87.

³ *Ibidem*, p. xv.

⁴ *Ibidem*, p. 4.

⁵ *The World Bank*, 2018, <https://blogs.worldbank.org/opendata/number-extremely-poor-people-continues-rise-sub-saharan-africa>.

fostelor țări comuniste la regimuri democratice și la economii de piață și crizele financiare mondiale.

Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială s-au înființat în urma Conferinței Monetare și Financiare a Națiunilor Unite de la Bretton Woods, New Hampshire, la 1-22 iulie 1944, cu obiectivul principal de a finanța reconstrucția Europei după catastrofa produsă de al doilea război mondial. În prezent, Fondul are 189 de țări membre, ocupându-se de stimularea cooperării monetare globale, asigurarea securității financiare, facilitarea comerțului internațional, promovarea creșterii economice durabile, ocuparea sporită a forței de muncă și reducerea sărăciei în lume⁶.

John M. Keynes, „părintele spiritual” al Fondului, a oferit o justificare simplă, bazată pe teoria sa economică generală⁷. Stagnarea și regresul economic sunt cauzate de lipsa „cererii agregate” sau a cererii finale interne de bunuri și servicii într-o economie, la un moment dat. În caz de recesiune, aceasta poate și chiar trebuie stimulată de guvernele naționale prin politici monetare și fiscale specifice – *reducerea taxelor sau creșterea cheltuielilor publice*, inclusiv prin împrumuturi de la Fond și de la alte instituții financiare private, interne și internaționale. Prin urmare, așa cum subliniază Stiglitz, Fondul s-a bazat de la înființarea sa pe teoria de inspirație keynesiană a „eșecului pieței” (*market failure*) de a produce bunăstarea generală prin creșterea economică continuă și ocuparea (deplină) a forței de muncă (*full employment*), astfel încât este necesară o „*acțiune colectivă la nivel global* pentru a menține stabilitatea economică, așa cum ONU s-a fondat pe convingerea că este necesară acțiunea colectivă la nivel global pentru menținerea stabilității politice. FMI este o instituție *publică*, înființată cu bani oferiți de contribuabilii din întreaga lume” (s.a.)⁸.

Începând cu anii '80 ai secolului trecut, însă, filosofia economică a Fondului s-a schimbat în mod substanțial, odată cu resurecția liberalismului în lume, inclusiv în fostele societăți comuniste. „Keynes s-ar întoarce în mormânt dacă ar vedea ce s-a întâmplat cu copilul său”, remarcă Stiglitz⁹. În prezent, Fondul se bazează în mod preponderent pe teoria economică opusă – a „eșecului guvernului” (*government failure*) de a contribui în mod efectiv la bunăstarea generală a cetățenilor, astfel încât oferă sprijin financiar guvernelor din diferite țări *intrate în criză* pentru a adopta politici de restructurare a economiilor, de reducere a deficitelor bugetare și a datoriilor publice, într-un cuvânt, de *scădere*, iar nu de *sporire* a cheltuielilor publice prin îndatorări suplimentare care pot deveni nesustenabile pe termen lung.

După '89

În deceniul „post '89”, la care se referă evaluările lui Stiglitz (prima ediție a cărții sale fiind publicată în 2002), globalizarea, care a cuprins în vârtejul său tranziția la democrația politică și la economia de piață a fostelor societăți comu-

⁶ The International Monetary Fund, <https://www.imf.org/en/About>

⁷ John M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London, Macmillan, 1935.

⁸ Joseph E. Stiglitz, *op. cit.*, p. 12.

⁹ *Ibidem*, p. 13.

niste, a produs rezultate heterogene, care au sporit *nemulțumirea* multor categorii de cetățeni. Diferența dintre tranziția postcomunistă a Federației Ruse, de exemplu, inspirată și finanțată în mare măsură de instituții mondiale – Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială – și reformele economice realizate în China, proiectate și aplicate cu metode proprii, este deosebit de relevantă. „În timp ce în 1990 Produsul intern brut al Chinei era la 60% față de cel al Rusiei, la sfârșitul deceniului cifrele s-au inversat”¹⁰.

Filosofia economică argumentează de secole *posibilitatea beneficiilor reciproce din schimburile economice libere între diferite țări*. Dar în timp ce multe țări sărace, preponderent agrare, din Asia, Africa și America Latină, au înlăturat în mare parte barierele comerciale, unele guverne din țările occidentale, inclusiv SUA, le-au păstrat pe ale lor prin impunerea unor „cote” și prin subvenționarea masivă, ceea ce diminuează dramatic exportul de produse agricole ale celor dintâi. Potrivit logicii economice elementare, această politică economică *unilateral-protecționistă* conduce în mod inevitabil la pierderi *multilaterale*. Ea „nu dăunează numai țărilor sărace; ea costă și pe americani, deopotrivă în calitate de *consumatori*, prin prețurile mai mari pe care le plătesc, și de *contribuabili*, prin finanțarea subvențiilor uriașe de miliarde de dolari” (s.m.)¹¹. În ciuda retoricii naționaliste abundente a promotorilor săi, câștigătorii reali ai politicii protecționiste sunt însă, întotdeauna și pretutindeni, „grupurile de interese” puternice de producători și de comercianți (*traders*) în stare să influențeze politicile la nivel național și chiar global.

La rândul lor, băncile comerciale puternice, mai ales occidentale, au profitat de liberalizarea piețelor de capital din Asia și din America Latină, dar, în lipsa unor reglementări constrângătoare ale guvernelor lor, fluxurile masive de investiții financiare pe termen scurt, intrările și, mai ales, ieșirile bruște de „bani fierbinți” (*hot money*) au provocat la sfârșitul anilor '90 mari prejudicii economiilor și finanțelor acestor țări.

Prăbușirea regimurilor comuniste la sfârșitul anului 1989 a pus organizațiile politice și instituțiile financiare mondiale în fața unei provocări uriașe, fără precedent în istorie: sprijinirea tranziției la democrație politică și la economie de piață a fostei URSS și a celorlalte țări din Centrul și Estul Europei. Potrivit filosofiei economice codificate în cadrul așa-numitului „Consens de la Washington”, au fost încurajate privatizarea rapidă a întreprinderilor de stat nerentabile și liberalizarea piețelor¹². Aceste politici s-au aplicat mai întâi, și în mod justificat, admite Stiglitz, încă în anii '80 în țări din America Latină, confruntate cu deficite enorme datorate unor cheltuieli publice excesive și unor întreprinderi de stat ineficiente. La rândul lor, întreprinderi private nerentabile, „însularizate” de competiție prin politici protecționiste, transferau venituri substanțiale de la „consumatorii captivi”. Dar austeritatea fiscală exagerată poate agrava crizele; după cum liberalizarea și privatizarea rapide impun costuri sociale mari. În definitiv,

¹⁰ *Ibidem*, p. 6.

¹¹ *Ibidem*, p. 7.

¹² *Ibidem*, p. 53.

concedierea lucrătorilor dintr-o întreprindere de stat ineficientă nu sporește peste noapte bunăstarea țării și, desigur, nici a lucrătorilor înșiși. „Privatizarea trebuie să fie parte a unui program mai cuprinzător, care presupune crearea de noi locuri de muncă *în tandem* cu distrugerea inevitabilă a celor vechi“ (s.a.)¹³.

Mai presus de toate, problema cea mai gravă legată de privatizarea întreprinderilor de stat a fost *corupția* guvernanților, echivalată adesea cu „briberizarea“ (de la „bribe“ – mită)¹⁴. La rândul lor, în lipsa definirii clare a drepturilor de proprietate (privată și publică) și a unor practici, norme și instituții juridice și economice adecvate, noii întreprinzători privați au fost înclinați uneori să „devalizeze întreprinderile“ (*to strip assets*) pentru a obține profituri rapide, în loc să le dezvolte pentru a le face eficiente pe termen lung. „Ca urmare, în Rusia și în multe alte țări, privatizarea nu a reușit să devină o forță efectivă de creștere, așa cum ar fi putut să fie, ci a fost asociată uneori cu declinul, dovedindu-se o forță puternică de subminare a încrederii în instituțiile democratice și economice“¹⁵.

În principiu, liberalizarea economică, adică îndepărtarea multilaterală a „zidurilor protecționiste“ din calea schimburilor mondiale, poate spori bunăstarea tuturor în măsura în care mobilizează resursele materiale și umane către utilizări (întreprinderi) *mai eficiente*, pe baza postulatelor teoriei ricardiene a „avantajului comparativ“. Dar este nevoie în același timp de tehnologii noi, de capital financiar și de spirit antreprenorial, care sunt deficitare în țările sărace, inclusiv din cauza lipsei de educație. Apoi, liberalizarea comerțului, inclusiv „avantajul comparativ“ înțeles *multilateral*, nu *unilateral*, are consecințe negative și în țările bogate, puternic avansate industrial, care rezidă în *externalizarea* de capital industrial și financiar înspre țările sărace, pierderea unor locuri de muncă bine plătite, mai puține taxe plătite guvernelor etc. Iar *pierderile* unora nu se transformă obligatoriu în *câștigurile* celorlalți; *de aceea, nemulțumiții globalizării se regăsesc, din rațiuni evident diferite, la fel de vehemenți, dar și de neputincioși, atât în țările sărace cât și în țările bogate.*

Investițiile străine directe (FDI) sunt o parte importantă a globalizării economice. Ele aduc în țările sărace capital și tehnologii noi, creează noi locuri de muncă și deschid accesul produselor lor pe noi piețe, cum au arătat „poveștile de succes“ ale „tigrilor asiatici“ și, mai recent, China. Totodată, prin volumul vânzărilor și al prețurilor mici, ele distrug multe întreprinderi locale, productive și comerciale. Iar în absența unor reglementări puternice și efective aplicate de guvernele naționale, firmele străine pot înlătura competitorii locali, utilizând apoi puterea de monopol câștigată pentru a ridica prețurile produselor și serviciilor lor.

De mare interes pentru această expunere este capitolul „*Who Lost Russia?*“, dedicat tranziției postcomuniste a fostei URSS, dar și a celorlalte țări comuniste din Centrul și Estul Europei. Într-adevăr, după cum relevă Stiglitz, în anii '89-'91 a început una dintre cele mai mari transformări societale, generale, nu doar economice, din toate timpurile; și a doua din secolul al XX-lea, prima fiind, desigur,

¹³ *Ibidem*, p. 57.

¹⁴ *Ibidem*, p. 58.

¹⁵ *Ibidem*, p. 59.

cea din 1917. În acest lung răstimp, eșecul total al experimentului comunist a devenit evident, o mare parte din populația lumii supuse comunismului sovietic trăind fără „libertate politică și prosperitate economică”¹⁶.

În aceste societăți existau instituții care purtau nume *similare* celor din Occident, dar nu îndeplineau aceleași atribuții. Existau *bănci*, care dețineau conturile întreprinderilor și colectau economiile cetățenilor, dar nu puteau decide în mod autonom cine să primească împrumuturi și nici nu puteau monitoriza și constrânge returnarea lor. Ele ofereau *fonduri* pentru diferite activități stabilite de instituțiile guvernamentale însărcinate cu „planificarea centralizată”. Nici întreprinderile industriale nu puteau adopta decizii proprii, ci produceau ce li se cerea să producă, cu *input*-urile (materii prime, utilaje, lucrători) care le erau alocate în același mod centralizat. Iar conducătorii întreprinderilor, în timp ce îndeplineau (sau chiar „depășeau”) „planurile” anuale sau cincinale atribuite, extrăgeau totodată și anumite „beneficii” pentru ei înșiși, în bani, dar mai ales în natură, peste salariile stabilite prin lege. Aceste practici pe scară largă, care au „lubrifiat” întotdeauna „sistemul sovietic” ținându-l în stare de funcționare și de reproducere, au proliferat în perioada de tranziție, primind numele generic de „corupție”. „Ocolirea legilor în vigoare, dacă nu încălcarea lor directă, devenise o parte a modului de viață, precursor al prăbușirii «statului de drept» care a marcat tranziția”¹⁷.

De asemenea, în aceste economii existau *prețuri*, dar ele erau stabilite politic, birocratic, nu prin interacțiunile economice normale între producători și consumatori. Unele dintre ele, mai ales cele ale bunurilor și serviciilor destinate satisfacerii nevoilor de bază, erau stabilite de regulă sub costurile lor de producție, ceea ce a stimulat risipa, dar a lărgit accesul, evitând căderea în sărăcie extremă a celor mulți. Tot astfel, prețurile energiei și ale resurselor naturale erau menținute scăzute în mod artificial, lucru posibil mai ales în URSS, bogată în acest tip de resurse.

Teoria economiei politice a „eșecului comunismului” este fără echivoc: „Fără proprietatea privată și motivația profitului, stimulentele (*incentives*) – în special stimulentele manageriale și antreprenoriale – lipseau. Regimul comercial restricționat, combinat cu subvențiile uriașe și cu prețurile stabilite arbitrar, au condamnat sistemul să funcționeze plin de distorsiuni”¹⁸. Prin urmare, înlocuirea planificării centralizate cu economia de piață, a proprietății de stat cu proprietatea privată, liberalizarea comerțului, chiar reducerea de cinci ori a cheltuielilor militare etc., ar fi trebuit să producă o îmbunătățire a rezultatelor economice globale. Totuși, în primul deceniu postcomunist, la care se referă evaluările lui Stiglitz, „standardele de viață în Rusia, și în majoritatea celorlalte țări în tranziție din Estul Europei, au scăzut”¹⁹.

„Terapia de șoc” încercată de Rusia în această perioadă a eșuat în mod dramatic. Politicile de liberalizare, stabilizare și privatizare s-au subminat reciproc. Inflația ridicată a spulberat economiile majorității cetățenilor ruși, punându-i

¹⁶ *Ibidem*, p. 133.

¹⁷ *Ibidem*, p. 138.

¹⁸ *Ibidem*, p. 141.

¹⁹ *Ibidem*, p. 142.

astfel în imposibilitatea de a participa la privatizarea întreprinderilor statului, sau de a le revitaliza, în lipsa băncilor de credit. Scăderea rezultatelor economice generale a fost mai mare decât în al doilea război mondial. „În perioada 1940-1946 producția industrială a URSS a scăzut cu 24%. În perioada 1990-1999, producția industrială a Rusiei a scăzut cu aproximativ 60%, chiar mai mult decât scăderea PIB-ului (cu 54%)”²⁰.

În anul 1998 țara era grav îndatorată și, în contextul crizei financiare din Estul Asiei, cererea și, respectiv, prețul petrolului a scăzut dramatic (cu peste 40%). În Rusia, unde vânzarea petrolului este o sursă majoră de venituri publice, guvernamentale, acest preț a scăzut sub costurile de extracție și de transport, încetând astfel să mai fie profitabil²¹. „Deși șomajul era mascat, acesta nu era mai puțin traumatic: dacă muncitorii se prefăceau că muncesc, întreprinderile pretindeau că îi plătesc”²². În fapt, salariile mici se achitau cu mari întârzieri sau deloc, lucrătorii fiind plătiți adesea cu bunuri în natură în loc de ruble.

„Planul de salvare” (*The Rescue*) a constatat într-un împrumut uriaș de 22, 6 miliarde de \$ – 11, 2 de la FMI, 6 de la Banca Mondială și restul de la Guvernul Japoniei. O mare parte din acești bani au fost deturnați însă de guvernării corupți și de apropiații lor „oligarhi”, care, în condițiile prielnice create de liberalizarea pieței de capital pentru a atrage investițiile străine, i-au scos în afara țării și i-au ascuns în „paradisuri fiscale”²³. „Planul de salvare” a eșuat, Rusia anunțând la scurt timp încetarea unilaterală a plăților și devaluarea rublei.

În general, în acest prim deceniu, reformele radicale care au constatat în principal în liberalizare și privatizare nu au produs rezultate *multumitoare* – „nu numai în Rusia, ci și în majoritatea economiilor în tranziție. Numai câteva dintre fostele țări comuniste – precum Polonia, Ungaria, Slovenia și Slovacia – au avut un PIB egal cu cel din urmă cu un deceniu”²⁴. În altele, declinul înregistrat de acest indicator macroeconomic sintetic a fost dramatic – în Rusia, sub două treimi, în Ucraina și în Moldova, la o treime față de 1989. „Rusia s-a transformat rapid dintr-un gigant industrial ... într-un exportator de resurse naturale; resursele, și în special petrolul și gazele naturale, reprezentau peste jumătate din exporturile totale”²⁵.

În aceste condiții, sărăcia și inegalitatea au crescut în mod considerabil. Potrivit datelor Băncii Mondiale, în 1998, 23,8% din locuitorii Rusiei trăiau în sărăcie, sub standardul mondial de 2 \$/zi, în timp ce peste 40% trăiau cu mai puțin de 4 \$/zi. Iar potrivit standardului inegalității („coeficientul Gini”), nivelul de inegalitate era în anul 1998 cu 50% mai mare decât în țările europene, apropiat de cel al Venezuelei. Blocarea traficului în marile orașe rusești cu automobile occidentale de lux nu semnifică bunăstare, remarcă Stiglitz, ci concentrarea oligarhică, injustă și ineficientă, a avuției acumulate rapid: „tipul rusesc de *ersatz capitalism*

²⁰ *Ibidem*, p. 143.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 146.

²³ *Ibidem*, p. 148.

²⁴ *Ibidem*, p. 151.

²⁵ *Ibidem*, p. 152.

nu oferă stimulente pentru crearea de avuție și de creștere economică, ci de devalizare a întreprinderilor. În locul unei economii de piață funcționale, tranziția rapidă a condus la un Est Sălbatic dezordonat²⁶.

După Stiglitz, reforma societății comuniste rusești a fost subminată din capul locului de o „abordare bolșevică”²⁷. În 1917, bolșevicii au impus comunismul printr-o „avangardă” conducătoare într-o țară conservatoare, potrivnică unui experiment atât de radical. Într-un mod asemănător, după 1991, o nouă elită birocratică a vrut să forțeze transformarea societală rapidă unei populații frustrate, debusolate și potrivnice. Reformatorii ruși radicali au încercat simultan, dar fără succes, o revoluție economică și una socială: „o economie de piață în care mulți foști *aparatchiki* de partid au fost pur și simplu investiți cu puteri sporite de a gestiona și profita de întreprinderile pe care le conduseseră, în care foști ofițeri KGB dețin încă pârghiile puterii”. Rezultatul a fost previzibil: „câțiva oligarhi noi, hotărâți să exercite puterea politică și economică imensă”²⁸.

Economiști politici proeminenți, inclusiv laureați ai premiului Nobel ca Ronald H. Coase, Douglass C. North, James M. Buchanan și alții, argumentează de mult timp că, pentru orice societate prosperă și justă, definirea clară și respectarea drepturilor, inclusiv a drepturilor de proprietate – privată și publică – reprezintă o condiție esențială. Această cerere numită generic „stat de drept” (*rule of law*), care vine de regulă mai insistent de la clasele mijlocii, este foarte redusă în Rusia. Noii bogați ai acestei țări preferă să obțină favoruri și privilegii negociate în spatele ușilor închise. „Cererile de stat de drept au venit de la acești oligarhi, care și-au obținut bogăția în spatele scenei prin înțelegeri speciale în interiorul Kremlinului, abia atunci când și-au văzut scăderea influenței speciale asupra conducătorilor Rusiei”²⁹.

Din această perspectivă, Stiglitz formulează o evaluare și, totodată, o predicție de mare însemnătate pentru ordinea mondială actuală. „*Inegalitatea imensă, sărăcia enormă creată în ultimele decenii oferă un teren fertil pentru o diversitate de mișcări, de la naționalism la populism, unele dintre ele fiind nu numai o amenințare pentru viitorul economic al Rusiei, ci și pentru pacea globală. Va fi dificil – și va lua timp probabil mult timp – pentru a reduce inegalitatea creată atât de repede*” (s.m.)³⁰. De aceea, „agende” guvernelor naționale, dar și ale organizațiilor și instituțiilor internaționale, trebuie regândite în acord cu provocările actuale ale globalizării. La vremea sa, Lordul Keynes a pornit de la ideea generală a „eșecului piețelor” de a asigura ocuparea (deplină) a forței de muncă și creșterea economică susținută, astfel încât este necesară *acțiunea colectivă corectivă* (guvernamentală) la nivel național. Dar el a mers mai departe, descriind obiective *supranaționale*, chiar *globale*, ignorate de regulă de guvernele naționale, inclusiv în prezent. „El a arătat necesitatea acțiunii colective *globale* deoarece acțiunile unei țări *se revarsă* asupra celorlalte. *Importurile unei țări sunt exporturile altei*

²⁶ *Ibidem*, p. 162.

²⁷ *Ibidem*, p. 163.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. 164.

³⁰ *Ibidem*, p. 191.

țări. Reducerea importurilor într-o țară, indiferent de motivații, dăunează economiilor celorlalte țări“ (s.m.)³¹.

Aceste „efecte de revărsare“ (*spillover effects*) globale negative sunt puternic subliniate de teoria (neo-)keynesiană dezvoltată de Stiglitz în toate lucrările sale. Pentru a le contracara, guvernele naționale trebuie să sporească continuu investițiile publice, inclusiv prin împrumuturi de la instituțiile financiare mondiale, pentru a stimula ocuparea forței de muncă și creșterea cererii agregate la nivel național și ... global. „La nivel internațional, teoria constată de ce guvernele individuale pot eșua să servească *bunăstarea economică globală*, dar și modul în care acțiunea colectivă globală, acțiunea concertată a guvernelor care lucrează împreună, adesea prin intermediul instituțiilor internaționale, ar putea îmbunătăți lucrurile“ (s.m.)³². Din această perspectivă, Stiglitz susține „remodelarea“ globalizării pentru a realiza potențialul său de a aduce beneficii pentru toți. Este necesară însă schimbarea angajamentelor normative ale instituțiilor globale, dar și a mentalităților, acordând o atenție mai mare libertăților politice, sărăciei cronice și protecției mediului înconjurător.

Dar „bunăstarea globală“ este greu de realizat câtă vreme oamenii sunt preocupați în mod preponderent, dacă nu exclusiv, de *interesele lor*. Lucrătorii sunt interesați în primul rând de salariile pe care le primesc, întreprinzătorii de profituri, bancherii de nivelul dobânzilor și de returnarea creditelor. Dobânzile mari sunt bune pentru creditori, dar pentru muncitori ele înseamnă încetinirea creșterii economice și șomaj; după cum, pentru creditele pe termen lung, pericolul principal este inflația etc. Pretutindeni însă, constată Stiglitz, în discursul public și în dezbaterile politice, „puțini argumentează deschis în termenii propriilor lor interese. Totul este ascuns în termenii *interesului general*. Evaluarea modului în care o politică particulară afectează interesul general reclamă un model, o viziune asupra funcționării întregului sistem. Adam Smith a oferit un astfel de model, argumentând în favoarea piețelor; Karl Marx, conștient de efectele adverse ale capitalismului asupra muncitorilor din timpul său, a oferit un model alternativ. În ciuda erorilor sale bine cunoscute, modelul lui Marx a avut o influență enormă, mai ales în țările înapoiate unde pentru miliardele de săraci capitalismul nu părea să ofere ceea ce promitea. Dar, odată cu colapsul Imperiului Sovietic, slăbiciunile sale au devenit prea evidente tuturor. Și, odată cu acest colaps, și cu dominația economică globală a Statelor Unite, modelul pieței a prevalat“³³.

În ultimul secol, economia politică a relevat însă numeroase *eșecuri ale piețelor*, dar și ale *guvernelor*. „Ea a arătat de ce piețele pot duce la subproducția unor lucruri – precum cercetarea fundamentală – și la supraproducția altora – ca poluarea“³⁴. De secole, piețele intră periodic în crize, producând șomaj în masă și subutilizarea cronică a stocurilor de capital. De aceea, guvernele trebuie să asume atribuții suplimentare în atenuarea acestor eșecuri tipice ale piețelor, precum și în asigurarea justiției sociale.

³¹ Ibidem, p. 196.

³² Ibidem, p. 197.

³³ Ibidem, p. 217.

³⁴ Ibidem, p. 218.

În regimurile democratice actuale persistă încă mari dezacorduri în legătură cu politicile economice și sociale. Unele pun în conflict valori: protecția socială a săracilor sau a mediului înconjurător vs. creșterea economică, de exemplu; sau creșterea prin lege a salariilor minime vs. scăderea investițiilor și creșterea șomajului etc. Coeziunea socială este însă peste tot o precondiție a unei economii funcționale. Violențele urbane din America Latină, războaiele civile din Africa și „capitalismul mafiot” din Rusia sunt medii ostile investițiilor, creșterii economice și reducerii in justițiilor sociale. De aceea, Stiglitz susține o „concepție echilibrată...”, care recunoaște limitele și eșecurile piețelor și ale guvernelor, dar le vede lucrând împreună, în parteneriat, conținutul precis al acestui parteneriat fiind diferit de la o țară la alta, funcție de stadiile lor de dezvoltare politică și economică” (s.a.)³⁵. La care adaugă nevoia de instituții publice globale, care să întreprindă în mod organizat acțiuni relevante. În ultimele decenii, s-a acumulat o înțelegere mai largă și mai profundă a nivelurilor adecvate – local, național, continental și global – la care este dezirabilă acțiunea colectivă. „Globalizarea a condus la o înțelegere sporită a arenelor în care impacturile sunt globale. În aceste arene este necesară acțiunea colectivă globală – iar sistemele guvernantei globale sunt esențiale”³⁶. Recunoașterea acestor arene a fost însoțită de crearea unor instituții globale pentru a răspunde acestor preocupări. ONU se ocupă de securitatea politică globală, FMI de stabilitatea economică globală, prin urmare, ambele tratează „efecte de revărsare” negative, sau „externalități”, cum le numesc sintetic economiștii, care au dimensiuni globale. Războaiele locale, dacă nu sunt dezamorsate, se pot extinde la scară regională și chiar globală. De asemenea, recesiunile economice dintr-o țară sau regiune se pot extinde și asupra altora. Apoi, poluarea mediului înconjurător se extinde asupra întregii atmosfere terestre, ca și asupra mărilor și oceanelor lumii. Iar schimbarea climatică și încălzirea globală, cauzate de utilizarea îndelungată a combustibililor fosili în societățile industriale din Nord și din Vest, conducând la concentrarea gazelor cu efect de seră, afectează inclusiv pe cei care trăiesc în societăți preindustriale în insulele Mării de Sud sau în Africa. Există însă și efecte de revărsare pozitive, cum este *cunoașterea, un bun public global* de care pot beneficia toți fără costuri suplimentare mari. „Globalizarea, prin creșterea interdependenței între popoarele lumii, a sporit nevoia de acțiune colectivă globală și importanța bunurilor publice globale”, conchide autorul³⁷.

Finalmente, Stiglitz pledează pentru „o globalizare cu o față mai umană”³⁸, adică mai echitabilă și mai eficientă în ridicarea nivelului de trai al săracilor din întreaga lume. În acest scop, reiterează el, este necesară nu numai schimbarea instituțiilor naționale și globale, ci și a mentalităților. De exemplu, unul dintre argumentele recurente împotriva globalizării este acela că ar submina „valorile tradiționale” în diferite părți ale lumii, de regulă, nedefinite în mod precis, astfel încât ele pot ascunde inclusiv unele autocrații sângeroase; totodată, globalizarea nu trebuie să înlocuiască vechile dictaturi naționale cu dictaturi noi ale industriilor și finanțelor mondiale.

³⁵ *Ibidem*, p. 220.

³⁶ *Ibidem*, p. 223.

³⁷ *Ibidem*, p. 224.

³⁸ *Ibidem*, p. 247.

Deși produce destui nemulțumiți, atât în societățile sărace cât și în cele bogate, globalizarea „poate fi o forță a binelui: globalizarea ideilor de democrație și de societate civilă a schimbat modul în care oamenii gândesc”³⁹, în timp ce mișcări sociale globale au condus la iertarea de datorii a multor țări sărace. De exemplu, „Coaliția Jubileu 2000”, de inspirație vetero-testamentară, cu filiale în peste 40 de țări, a desfășurat o campanie globală care a condus la iertarea unor datorii de peste 100 miliarde de dolari ale celor mai sărace 35 de țări ale lumii⁴⁰.

Globalizarea a făcut posibilă creșterea bunăstării în multe părți ale lumii, mai ales în Est. Ea a adus investiții de capitaluri și transferuri de tehnologii noi, precum și accesul produselor lor pe piața mondială. În societățile prospere din Vest, însă, globalizarea are și efecte negative în măsura în care migrația masivă a capitalurilor în căutarea unor investiții mai profitabile în țările sărace duce la pierderea ireversibilă a unor locuri de muncă. Lordul Keynes a demonstrat cu mult timp în urmă că piețele nu se reglează singure, în orice caz, nu pe termen scurt și fără costuri sociale majore. „*In the long run, we are all dead*”, spunea el, astfel încât, în vremuri de criză, este necesară intervenția guvernamentală la nivel național și internațional⁴¹. În anii Marii Depresiuni, ca și după al doilea război mondial, argumentează Stiglitz, „capitalismul a fost salvat de Keynes, care a conceput politici de a crea *job-uri* și de a salva pe cei care sufereau din cauza colapsului economiei globale. Acum, milioane de oameni din întreaga lume așteaptă să vadă dacă globalizarea poate fi reformată astfel încât beneficiile sale să fie partajate mai larg”⁴².

Ideologia simplistă a „piețelor libere” trebuie înlocuită însă cu teoria economică serioasă, echilibrată, care documentează și previne de cel puțin un secol atât asupra „eșecurilor piețelor, cât și ale guvernelor”⁴³. Guvernele din țările bogate poartă o mare responsabilitate: *libertatea piețelor* înseamnă „*să-și elimine barierele comerciale, să practice ce predică*” (s.m.)⁴⁴. Păstrând echilibrul, guvernele din țările sărace trebuie să-și asume la rândul lor responsabilitatea bunăstării cetățenilor proprii, să-și administreze bugetele publice astfel încât „să trăiască în limitele mijloacelor lor”, cum recomanda Adam Smith, să evite îndatorările excesive, împovărătoare, și „să elimine barierele protecționiste, care, în timp ce pot genera profituri mari pentru puțini, forțează consumatorii să plătească prețuri mai mari. Ele pot institui reglementări puternice pentru a se proteja de speculatori din afară sau de abuzurile unor corporații dinăuntru”⁴⁵.

Aceste țări au nevoie de guverne puternice nu pentru a proteja în continuare unele industrii sau sectoare economice ineficiente, ai căror beneficiari principali sunt oligarhiile locale, ci de a utiliza oportunitățile oferite de globalizare pentru a stimula creșterea economică sănătoasă și redistribuirea ei mai echitabilă, astfel încât globalizarea, care produce încă atâția nemulțumiți, să capete, treptat, „o față mai umană”.

³⁹ *Ibidem*, p. 248.

⁴⁰ *Jubilee 2000 Coalition*, <http://advocacyinternational.co.uk/featured-project/jubilee-2000>.

⁴¹ John M. Keynes, *A tract on Monetary Reform*, London, Macmillan 1924.

⁴² Joseph E. Stiglitz, *op. cit.*, p. 250.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 251.

⁴⁵ *Ibidem*.

În căutarea interesului comun

În *Making Globalization Work*⁴⁶, Joseph E. Stiglitz reiterează și dezvoltă unele teme abordate deja în celebra sa *Globalization and Its Discontents*. Argumentul său central este acela că atât guvernele cât și cetățenii obișnuiți, atât din Vest, cât și din Est, au *interesul comun* de „a face ca globalizarea să funcționeze”. „Dacă globalizarea duce la scăderea standardelor de viață a majorității cetățenilor dintr-o țară și dacă periclitează valorile culturale fundamentale, *atunci* vor apărea cereri politice de a o încetini sau opri” (s.m.)⁴⁷.

În ultimul capitol, „Democratizarea globalizării”, economistul american abordează trei probleme de larg interes: problema „lucrătorilor necalificați” (*unskilled workers*) din Vest; înclinația persistentă a oamenilor de astăzi de a continua să gândească *local*, în timp ce trăiesc deja într-o societate *globală*; și „deficitul democratic” încă existent în instituțiile globale.

„America și Europa înfruntă *amenințarea externalizării (threat of outsourcing)*”⁴⁸ – aceasta este problema care a căpătat în prezent o însemnătate enormă, influențând tot mai mult *alegerile politice* din societățile occidentale. După cum documentează Stiglitz, lucrătorii industriali americani sunt îngrijorați de mult timp de pierderea *job*-urilor cauzată de „externalizare”: între anii 2001-2004 s-au pierdut aproximativ 2, 8 milioane de locuri de muncă în acest mod, dar companiile americane „exportă *job*-uri” chiar după al doilea război mondial. Dacă în 1945, 37% dintre americani lucrau în diferite industrii, după 2000 numărul lor a scăzut sub 11%⁴⁹.

O economie de piață liberă și dinamică este definită însă de procesul continuu de *job loss* and *job creation*, funcție de productivitatea lor. În definitiv, producția de căruțe trase de cai a intrat în declin ireversibil odată cu extinderea la scară largă a producției de automobile. Dar în prezent America și Europa occidentală *externalizează* în Est, în China și în India, în principal, chiar locuri de muncă înalt calificate în industriile cele mai avansate, inclusiv în sectorul serviciilor IT și financiar-bancare. China contemporană, de exemplu, primește cca. 50 de miliarde de dolari anual în investiții străine directe (FDI), ceea ce a impulsionat creșterea economică accelerată și ridicarea nivelului de trai al oamenilor din această țară. Efectul externalizării industriilor spre Est este însă stagnarea, chiar scăderea salariilor muncitorilor, mai ales ale celor mai puțin calificați, în Vest.

De aici, frustrarea și cererile tot mai accentuate pentru *politici protecționiste*, inclusiv față de fenomenul invers al migrației oamenilor dinspre Est spre Vest. Dacă, potrivit raționamentului economic elementar, migrația capitalurilor și a forței de muncă sporește *eficiența economiei globale*, în beneficiul societăților sărace din Est, ea periclitează totodată lucrătorii mai puțin calificați din Vest. Globalizarea economică produce în mod necesar *winners*, dar și *losers*. De două secole, democrațiile occidentale experimentează temperarea „exceselor capita-

⁴⁶ Joseph E. Stiglitz, *Making Globalization Work*, W. W. Norton & Company, New York, London, 2006.

⁴⁷ *Ibidem*, p. xviii.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 269.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 270.

lismului“, încercând să capteze și să canalizeze „forțele pieței“ în scopul de a avea mai mulți beneficiari.

Pe de altă parte, deși acționează și interacționează – schematic vorbind, câștigă și pierde – în cadrul economiei globale, mulți oameni continuă să gândească *local* și, ca atare, *unilateral*. Marii fermieri din SUA și din UE, de exemplu, sunt preocupați în primul rând de câștigurile obținute din subvențiile guvernamentale generoase primite, și mai puțin de pierderile înregistrate din această cauză de milioanele de țărani săraci din „restul lumii“ nevoiți să-și vândă produsele pe „piața liberă globală“. „Gândirea locală persistă chiar dacă lumea a devenit tot mai interdependentă economic. *Disjunctia între politica locală și problemele globale este sursa principală a nemulțumirii față de globalizare*“⁵⁰ (s.m.), afirmă Stiglitz în mod categoric.

La nivel local (național), oamenii analizează de regulă atent orice politică sau lege care impune, reduce sau elimină o taxă și în ce mod afectează diferiți indivizi și grupuri sociale. Împreună cu reprezentanții lor politici, ei argumentează pe-remptoriu pro sau contra diferitelor politici, chestionând neîncetat *justețea* lor, ceea ce nu se petrece și la nivel internațional (global).

Dar chiar la nivel național, interesele unor industrii particulare sunt promovate în mod înșelător ca interese generale. Un exponent de seamă al unei asemenea industrii declara cu mult timp în urmă: „ce e bine pentru țară, este bine pentru General Motors, și *vice versa*“. Acest enunț nu este adevărat, mai ales în era globalizării.

Pe de altă parte, există „rele publice“ care nu respectă niciodată granițele naționale: epidemiile de tot felul; gazele cu efect de seră, emise în societățile puternic industrializate, care produc încălzirea globală; terorismul, la rândul său, a devenit global etc. Prin urmare, creșterea interdependențelor dintre economiile și societățile naționale face necesară, chiar obligatorie, acțiunea colectivă globală, care să aducă beneficii sau, cel puțin, să reducă prejudiciile la scară planetară. „Acțiunea colectivă globală trebuie să se concentreze asupra necesității de a stopa *externalitățile negative* – acțiuni ale unora care afectează advers pe ceilalți – și asupra oportunității de a promova, prin acțiune comună, bunăstarea tuturor prin *furnizarea bunurilor publice globale*, de beneficiile cărora să se bucure întreaga lume“ (s.m.)⁵¹.

Prin natura lor, bunurile publice globale – pacea, securitatea, sănătatea, mediul natural, cunoașterea – reclamă furnizarea lor colectivă; altminteri, există riscul de fi sub-furnizate sau de a nu fi furnizate deloc în anumite părți ale lumii. În acest scop, pot fi legiferate și impuse taxe corective asupra externalităților negative globale, precum vânzările de arme țărilor sărace, poluarea mediului natural, fluxurile financiare speculative etc.

Prin urmare, este necesară instituirea unui „contract social global“ între societățile dezvoltate și celelalte, care să conțină angajamente precum: un regim comercial global mai echitabil; accesul mai larg al societăților sărace la cunoaș-

⁵⁰ *Ibidem*, p. 278.

⁵¹ *Ibidem*, p. 281.

tere, prin revizuirea drepturilor de apărare a proprietății intelectuale; un Acord global prin care societățile prospere să acorde compensații financiare substanțiale celor sărace pentru „serviciile ambientale” pe care le aduc prin conservarea biodiversității și încetinirea încălzirii globale prin „sechestrarea” emisiilor de carbon; Un angajament al țărilor bogate de a ajuta financiar țările cele mai sărace. „Dacă America a putut cheltui un trilion de dolari pentru a lupta în războiul din Irak, în mod sigur își poate permite mai puțin de 100 de miliarde de dolari pe an pentru a lupta în războiul global împotriva sărăciei”⁵².

Dezbaterea actuală asupra globalizării a devenit atât de intensă prin chiar „mizele” ei, care nu se rezumă la bunăstarea economică, ci vizează supraviețuirea însăși a umanității pe pământ. Mai presus de bunăstarea economică, există și alte valori cardinale, precum *securitatea*, inclusiv energetică și alimentară. „Europa a devenit dependentă de importurile de gaz din Rusia, iar SUA de importurile de petrol din străinătate”⁵³. Dar preocuparea de a asigura bunurile esențiale (energia și alimentele), mai ales în anumite „situații de urgență”, duce în societățile bogate la restricționarea fiscală severă a importurilor și la subvenționarea sporită a producției interne, ceea ce limitează libertatea mondială a comerțului și dăunează în mod direct societăților sărace ale lumii, preponderent agricole. În plus, există riscul ca unele guverne, utilizând în mod excesiv retorica securității naționale, să ofere „justificări” pentru orice politici protecționiste, în favoarea producătorilor și comercianților (monopoliști sau oligopoliști) și în dauna majorității cetățenilor-consumatori.

Toate aceste aspecte relevă un adevăr major: „globalizarea economică a depășit globalizarea politică”⁵⁴. Creșterea interdependențelor economice globale nu a produs încă o conștiință normativă mondială a conviețuirii umane pașnice: „dar fără pace, nu există comerț”⁵⁵.

Dacă există o țară responsabilă pentru a face globalizarea mai echitabilă, aceasta este în primul rând SUA, care a beneficiat de globalizare încă de la origini, prin migrația la țărurile sale a muncitorilor, dar și a capitalurilor, ideilor și tehnologiilor din întreaga lume. În definitiv, *Declarația de Independență* nu spune că „americani...” ci că „*toți oamenii* sunt creați egali, că ei sunt înzestrați de Creator cu anumite drepturi inalienabile, printre care viața, libertatea și căutarea fericirii”⁵⁶.

Antiglobalizarea în „era Trump”

În luări de poziție recente, care rezumă în fond ideile principale expuse în noua ediție a cărții sale celebre *Globalization and Its Discontents Revisited: Anti-Globalization in the Era of Trump*⁵⁷, Joseph E. Stiglitz oferă o evaluare ge-

⁵² *Ibidem*, p. 286.

⁵³ *Ibidem*, p. 289.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 300.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *The Declaration of Independence*, orice ediție.

⁵⁷ Joseph E. Stiglitz, *Globalization and Its Discontents Revisited: Anti-Globalization in the Era of Trump*, WW Norton & Company, 2017.

nerală critică a politicii actuale anti-globalizare. În loc să încerce să „adreseze” *cauzele principale reale*, lideri „populiști” precum Donald Trump în America, Marine Le Pen în Franța, Vladimir Putin în Rusia, Viktor Orbán în Ungaria și alții, promit nemulțumirilor pur și simplu *de-globalizarea* – construirea unor ziduri de protecție, fizice și politice (fiscale) naționale.

În campania sa electorală, actualul președinte american Donald Trump a „exploatat” din plin nemulțumirea unor anumite segmente ale lucrătorilor americani față de situația și perspectivele lor economice și sociale prin învinuirea exclusivă a „altora” – țintele principale au fost imigranții și practicile comerciale „incorecte” (*unfair*) ale altor țări (în primul rând, China și Mexicul) –, dar a ignorat în mare măsură *cauzele interne*, și anume modul defectuos în care guvernele americane au gestionat în ultimele decenii *politica fiscală*, pe de o parte, și *schimbările tehnologice*, pe de altă parte. În consecință, în impulsul său „protecționist”, potrivit globalizării, Trump denunță și/sau renegociază acordurile comerciale ale SUA, propunând taxe vamale mari (20% față de Mexic și 45% față de China), în scopul de a reduce deficitul comercial, pe baza următorului raționament: „cu importuri mai puține (sau exporturi mai mari), locurile de muncă și salariile *alegătorilor săi* vor crește” (s.m.)⁵⁸.

Stiglitz se referă, pe rând, la „realizările” politice ale lui Trump; identifică erorile sale de înțelegere a comerțului mondial; argumentează că această politică poate conduce la deficite comerciale și mai mari și, totodată, la o scădere a competitivității economice și a standardelor de viață ale cetățenilor americani; și, în final, analizează „răspunsul global” adresat „noului protecționism” american și consecințele probabile asupra ordinii economice mondiale și asupra poziției geopolitice a Americii.

Din fericire, este de părere Stiglitz, Trump nu pare să reușească să „livreze” tot ce a promis în campania sa electorală. În orice caz, în scenariul retragerii SUA din NAFTA, deficitul comercial va crește, în loc să scadă, iar lucrătorii americani afectați cel mai sever de globalizare, și care susțin politica lui Trump, își vor înrăutăți situația economică. Efectele negative sunt deja vizibile – asupra regimului comercial global și asupra intereselor geopolitice ale SUA. „Donald J. Trump a devenit președintele Statelor Unite pe 20 ianuarie 2017 și a aruncat o grenadă de mână în ordinea economică globală”⁵⁹.

Trump și susținătorii săi manifestă o lipsă elementară de înțelegere a logicii inerente comerțului mondial. În „mercantilismul” său anacronic, el susține că deficitul comercial al Americii este cauzat de practicile comerciale incorecte ale altor țări. Dar, după cum a explicat David Ricardo⁶⁰ cu mult timp în urmă: „câștigurile mutuale din schimb” provin din „avantajul comparativ”, nu din „avantajul absolut” al economiei vreunei țări asupra tuturor celorlalte. De asemenea, Trump tratează în mod diferit *bunurile* și *serviciile*, acuzând că *job*-urile pierdute în manufacturi (industrii) nu compensează pe acelea câștigate în domeniul serviciilor

⁵⁸ Joseph E. Stiglitz, „Trump and Globalization”, in *Journal of Policy Modeling*, Elsevier Inc., 2018, p. 1.

⁵⁹ Joseph E. Stiglitz, *Globalization and Its Discontents Revisited...*, ed. cit., p. xi.

⁶⁰ David Ricardo, *On the Principles of Political Economy and Taxation*, London, John Murray, 1817.

bazate pe noile tehnologii; de aici, critica deficitului în comerțul cu bunuri manufacturate față de Canada, de exemplu, SUA având față de această țară un surplus comercial general.

Se pot identifica două „logici” (sau retorici) aici: una *economică*, alta *politică*, sau, altfel spus, una *rece*, alta *caldă*. Din perspectiva intereselor economice generale americane, locurile de muncă (și profiturile) create prin exportul bunurilor manufacturate (corporale) nu sunt „mai bune” decât acelea create prin exportul unor bunuri și servicii necorporale bazate pe tehnologiile de vârf, unde SUA au încă un mare „avantaj comparativ”. „Dar, *politic*, ele sunt desigur diferite: *job*-urile din manufacturi se află în *Midwest* și *South*, iar cele din sectorul serviciilor se găsesc într-o măsură disproporționată pe cele două Coaste” (s.m.)⁶¹. Or, potrivit studiilor sociologice, majoritatea alegătorilor și susținătorilor președintelui republican sunt locuitori ai acestor zone, în contrast cu cele două Coaste înalt tehnologizate ale Americii, care susțin în mod majoritar politicile Partidului Democrat.

Trump pare a înțelege relațiile internaționale ca pe un *joc cu suma zero*: câștigurile unora sunt pierderea celorlalți; și, dacă există un „surplus”, el se cuvine Americii în virtutea puterii sale de negociere mai mare. În cazul unui „război comercial” cu China, însă, SUA vor pierde: corporațiile americane au făcut deja mari investiții în această țară, care vor deveni „ostatice” ale unui guvern care nu este democratic. Producătorii, consumatorii, inclusiv lucrătorii americani, vor pierde prin limitarea accesului la produsele chinezești ieftine.

În principiu, politica protecționistă *reduce*, nu sporește, *competitivitatea* unei economii naționale. Producătorii americani beneficiază de mult timp de accesul la *input*-uri ieftine oferite de „lanțul de aprovizionare global” (*global supply chain*) creat în ultimele decenii de liberalizare. Urmare a (între-)ruperii acestui lanț prin ridicarea unor bariere comerciale mari, costurile *input*-urilor vor crește, scăzând competitivitatea producătorilor americani. De aici, și lucrătorii americani vor avea de pierdut într-un lanț causal previzibil: pierderea de *job*-uri cauzată de scăderea cererii de produse americane, cauzată la rândul său de reducerea competitivității globale ș.a.m.d. În rezumat, dacă beneficiile *generale* ale globalizării au fost adesea „supraevaluate” (*oversolded*), cele *naționale*, ale de-globalizării, se află în cel mai bun caz în aceeași situație⁶².

De altfel, potrivit ultimului Raport al Departamentului Comerțului (6 Martie 2019)⁶³, în 2018 deficitul comercial general al SUA a fost de 621 miliarde de \$, mai mare cu 68.8 miliarde de \$ față de 552.3 miliarde de \$ în 2017, și cel mai mare din 2008. Iar deficitul în comerțul cu bunuri al SUA față de China a atins un *all-time record* în al doilea an al mandatului președintelui american: de la 375.5 miliarde de \$ în 2017 la 419.2 miliarde de \$ în 2018, în ciuda barierelor comerciale impuse. China importă din SUA în principal soia, gaz natural lichefiat și diverse bunuri manufacturate, inclusiv avioane Boeing.

⁶¹ Joseph E. Stiglitz, „Trump and Globalization”, p. 6.

⁶² *Ibidem*, p. 10.

⁶³ U.S. Department of Commerce, 2019, https://www.census.gov/foreign-trade/Press-Release/current_press_release/ft900.pdf

De asemenea, în 2018, SUA au înregistrat deficite comerciale și cu alte mari economii ale lumii: cu Uniunea Europeană (169.3 miliarde de \$), cu Mexicul (81.5 miliarde de \$), cu Germania (68.3 miliarde de \$), cu Japonia (67.6 miliarde de \$) etc.

În prezent, Trump anunță că va impune tarife comerciale sporite asupra importurilor de automobile pentru „a proteja securitatea națională”, riscând să expună SUA la noi „retalii” comerciale din partea marilor economii din Europa și din Asia.

La Conferința de Securitate de la München (16 Februarie 2019), cancelara germană Angela Merkel a pledat pentru „multilateralism”, în general, și pentru „parteneriatul transatlantic”, în special, dezaproband total declarația recentă a Secretarului american al Comerțului potrivit căruia „automobilele europene sunt o amenințare pentru securitatea națională a SUA ... Aceste mașini sunt fabricate și în SUA. Cea mai mare fabrică BMW se află în Carolina de Sud – nu în Bavaria... și Carolina de Sud exportă mașinile în China... Dacă aceste mașini sunt considerate brusc a fi o amenințare la securitatea națională a SUA, atunci suntem șocați”⁶⁴, a declarat cancelara Germaniei.

Concluzii

De aproape trei sferturi de secol, SUA au fost avant-postul globalizării economice și politice, convingând o mare parte a „restului lumii” de beneficiile ei generale, astfel încât acuzațiile că globalizarea a fost „incorectă” (*unfair*) față de America sunt de-a dreptul „ridicole”⁶⁵.

Politica *naționalistă* (în economie: *protectionistă*) a președintelui Donald Trump, care inspiră în mod surprinzător chiar și pe unii lideri politici din Europa Centrală și de Est, nu este susținută însă de *întreaga națiune americană*, nici de *națiunile întregi* din regiunea noastră, așa cum pretind promotorii săi în scopul evident de a o „legitima”, ci de *o parte* mai mare sau mai mică a cetățenilor acestor țări, care sunt și se simt „lăsați în urmă” (*left behind*)⁶⁶ de globalizare, mai precis, de schimbările economice și tehnologice accelerate din ultimele decenii. Formula *Totum pro parte*, exploatată cu atâta succes în politică, nu poate fi valabilă în economie!

În Discursul său inaugural de la Casa Albă (20 ianuarie 2017), această idee ocupă o poziție centrală, fiind exprimată în termeni dramatici: „De decenii, am îmbogățit industria străină în paguba industriei americane... Una câte una, fabricile s-au închis și au părăsit țărmurile noastre, fără a se gândi deloc la milioanele de muncitori americani *lăsați în urmă* (*left behind*)... Trebuie să ne protejăm frontierele de ravagiile altor țări care fabrică produsele noastre, fură companiile noastre și ne distrug locurile de muncă. Protecția va duce la o mare prosperitate

⁶⁴ Angela Merkel, „The Chancellor at The 55th Munich Security Conference”, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-en/news/-all-of-us-together-will-be-needed-says-chancellor-1581236>

⁶⁵ Joseph E. Stiglitz, *op. cit.*, p. 10.

⁶⁶ *Ibidem*.

și forță“ (s.m.)⁶⁷. Substantivată, expresia *left-behinders*, care, prin definiție, nu poate cuprinde „întreaga națiune“, este recurentă astăzi în analizele și în discursurile anti-globalizare de pretutindeni.

Partidul Republican american, însă, care a susținut cel mai mult globalizarea economică în ultimele decenii, s-a opus totodată creșterii asistenței sociale cuvenite celor „lăsați în urmă“ de acest proces. Promovând interesele marilor companii industriale americane de a găsi lucrători cu salarii mai mici, taxe reduse și reglementări mai puțin constrângătoare în Est, ei au ignorat în mare măsură consecințele interne, naționale: stagnarea și chiar scăderea salariilor, creșterea șomajului și a frustrărilor lucrătorilor americani mai puțin calificați.

În timp ce America promovează în prezent o politică protecționistă păguboasă, Uniunea Europeană, China și India, celelalte mari puteri economice ale lumii, oferă un „răspuns global“, evoluând către acorduri multilaterale reciproc avantajoase, care slăbesc în mod inerent poziția SUA pe scena lumii. După Stiglitz, „protecționismul lui Trump nu putea veni într-un moment mai bun pentru China și mai rău pentru Statele Unite“⁶⁸, China devenind deja cea mai mare economie a lumii în termeni reali, adică la paritatea puterii de cumpărare (PPP). „Noul drum al mătăsi“, proiectul comercial și infrastructural uriaș de sute de miliarde de dolari, menit să conecteze Asia, Europa și Africa, are deja semnificația unei globalizări „made in China“. *În timp ce America construiește bariere și ziduri, China proiectează drumuri de acces pe uscat și pe mare către întreaga Lume.*

Creșterea accelerată a „părții“ chineze în economia, comerțul și finanțele globale transformă în mod real lumea într-un sistem multipolar: „perioada de dominație a SUA, de la căderea Zidului Berlinului până la colapsul Lehman Brothers, a avut o viață scurtă. Trump a accelerat aceste schimbări“⁶⁹.

Desigur, poziția dominantă a Americii în lume a fost asigurată și de uriașa sa putere militară (*hard power*), dar limitele acesteia au devenit evidente în ultimul timp, neputând rezolva conflictele din Afganistan și Irak, de exemplu, deși a cheltuit trilioane de dolari, împovărând bugetul federal și contribuabilii pentru decenii. În prezent, puterea *soft* (*soft power*) prevalează. În termenii lui Joseph S. Nye Jr., cel care a creat expresia, aceasta provine din „atractivitatea culturii, idealurilor politice și politicilor unei țări“⁷⁰, adică a Americii. Conform distincției weberiene clasice între *putere* (*Macht*) și *autoritate* (*Herrschaft*), când politicile sale au fost considerate *legitime*, puterea *soft* a Americii a crescut. „Să ne gândim la impactul asupra Europei al celor Patru Libertăți ale lui Franklin Roosevelt la sfârșitul celui de al doilea război mondial; asupra tinerilor din spatele Cortinei de Fier ascultând muzică americană și știri la Radio Europa Liberă; asupra studenților chinezi din Piața Tiananmen care au simbolizat protestul lor prin crearea unei replici a Statuii Libertății... Toate acestea sunt exemple ale puterii *soft* a

⁶⁷ Donald Trump, „The Inaugural Address“ (January 20, 2017), <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/>

⁶⁸ *Ibidem*, p. 12.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Joseph S. Nye Jr., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York, Public Affairs, 2004, p. x.

Americii...Seduția este întotdeauna mai eficientă decât coerciția, și multe valori ca democrația, drepturile omului și oportunitățile individuale sunt profund seducătoare⁷¹.

Din această perspectivă, legitimitatea și, subsecvent, autoritatea politicii americane actuale se află în declin. „Fără îndoială, Trump, cu bufoneriile sale, și cu afinitățile sale autoritare evidente, a erodat enorm puterea *soft* a SUA, mai ales în societățile democratice⁷².

De asemenea, *încrederea* este valoroasă, în afaceri și în politică; dar sub administrația Trump a fost erodată încrederea în guvern, în instituții și în SUA. Iar erodarea încrederii în America are consecințe globale. De trei sferturi de secol, America încearcă să convingă lumea că „granițele nu contează“, cel puțin pentru mișcarea liberă a bunurilor și a serviciilor. Afacerile globale percep însă acum în mod acut riscurile protecționismului asupra lanțurilor de aprovizionare globale, care au fost create și menținute în ultimele decenii sub această prezumție, pe care președintele actual al Americii o contestă în mod deschis. Un „nor întunecos plutește deasupra orizontului global“⁷³, conchide Joseph Stiglitz.

REFERINȚE

- Jubilee 2000 Coalition*, <http://advocacyinternational.co.uk/featured-project/jubilee-2000>.
- Keynes, John M., *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London, Macmillan, 1935.
- Keynes, John M., *A tract on Monetary Reform*, London, Macmillan 1924.
- Merkel, Angela, „The Chancellor at The 55th Munich Security Conference“, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-en/news/-all-of-us-together-will-be-needed-says-chancellor-1581236>.
- Nye, Joseph S. Jr., *Soft Power. The Means to Success in World Politics*, New York, Public Affairs, 2004.
- Ricardo, David, *On the Principles of Political Economy and Taxation*, London, John Murray, 1817.
- Stiglitz, Joseph E., „Trump and Globalization“, in *Journal of Policy Modeling*, Elsevier Inc., 2018.
- Stiglitz, Joseph E., *Globalization and Its Discontents Revisited: Anti-Globalization in the Era of Trump*, WW Norton & Company, 2017.
- Stiglitz, Joseph E., *Making Globalization Work*, W. W. Norton & Company, New York, London, 2006.
- Stiglitz, Joseph E., *Globalization and its Discontents*, W. W Norton & Company, New York, London, 2002.
- The Declaration of Independence*, orice ediție.
- The International Monetary Fund, <https://www.imf.org/en/About>.
- The World Bank, 2018, <https://blogs.worldbank.org/opendata/number-extremely-poor-people-continues-rise-sub-saharan-africa>.
- The World Bank, *Poverty and Shared Prosperity*, Washington D.C., World Bank Group, 2016.
- Trump, Donald, „The Inaugural Address“ (January 20, 2017), <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/>.
- U.S. Department of Commerce, 2019, https://www.census.gov/foreign-trade/Press-Release/current_press_release/ft900.pdf.